

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2008
FORFATTER:	Jesper Ratjen
TITEL:	Qværas Viator – Du spørger vandringsmand – Latinskolens indvielsestavle i nyt lys.
KORT RESUME:	Indvielsestavlen på Kolding Latinskoles nye bygning, indviet i 1732 og forfatterne til teksten.

QVÆRAS VIATOR – DU SPØRGER VANDRINGSMAND? – Latinskolens indvielsestavle i nyt lys

AF JESPER RATJEN

Den 26. marts 1732 var en festdag i Kolding. På kirkegården foran Sct. Nicolai kirkedør var forsamlet en “høyfornem og anseelig” flok indbudte honeratiores. De stod med ryggen mod kirken, for de betragtede den “nyeligen bygde og dejlige skole”, som lå foran deres øjne. Til bygningens “Zirat og Prydelse” havde byens kgl. tolder til dagen skænket en forgyldt “knap” til at lyne i solen fra hver af bygningens fire gavlspidser.

DRONNING DOROTHEAS SKOLEHUS ER SAMMENSTYRTNINGSTRUET

Dér i det nordvestre hjørne af kirkegården havde der allerede ligget en skole i godt halvandet hundrede år; – siden 1566, hvor dronning Dorothea på Koldinghus den 7. august havde overladt lensmanden Morten Svendsen at lægge grundstenen til en skolebygning, som hun bekostede. *Dronning Dorotheas skolehus* havde været en grundmuret 2-etagers bygning med kamtakkede gavle og bolig til to hørere (lærere) i overetagen. Desværre var bygningen lagt på en “morad sig og sumpig Plads”, således at skolehuset i begyndelsen af 1720erne var blevet så faldefærdigt, at “hverken Rector, Hører eller Discipler tør vove deris Lif derudi; staar derfor aldeelis forladt og øde”, som Ribe-biskoppen Laurids Thura (far til skolens rektor 1723-26

Albert Thura) bl.a. skrev til kong Frederik 4. i 1725. Der var overhængende fare for sammenstyrtning ved den mindste vind, så undervisningen af skolens godt 30 disciple (elever) måtte foregå ude i byen på hørernes og rektors private logier, sådan som det i øvrigt var sædvane om vinteren, fordi den gamle skole, ligesom det blev tilfældet med den nye, ikke kunne opvarmes.

DER SØGES ØKONOMISK STØTTE

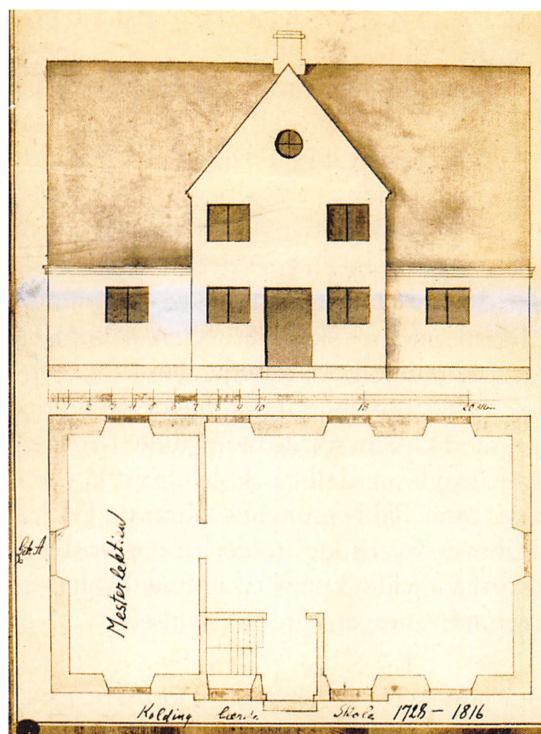
Det var byens råd og byens præster, som i 1725 havde opfordret borgerne til at give økonomisk opbakning til nedrivning af det gamle skolehus, “som i nærværende u-brugelige Stand ej forsvarlig kand henstaae og bortfalde” og opførelse af et nyt hus på mere fast grund. Kirkekassen, som skolen egentlig sorterede under, havde knap midler til kirkenes vedligeholdelse, så 60 borgere gav i en henvendelse til Kongen deres underskrift på, at en lovet kongelig tilbagebetaling af en transportskat fra 1719 måtte bruges til “dette gudelige Brug”. Man erklærede sig endvidere overbevist om, at de 41 i mellemtiden afdøde eller fraflyttede skattebetalere “formedelst Ære og Nytte af bemeldte Skole” også ville have skænket deres tilgodehavende til skolebyggeriet. Kun manglede tilslutning for halvdelen af skattebeløbet “hos

nogle vanskelige Borgere og Indbyggere, der enten icke forstaaer eller høyt nok skatter dette uforbegiengelige Verck”, men man håbede på, at Kongen ville bevilge hele beløbet, i alt 600 rdl. til formålet. Endvidere anmodes Kongen om at beslutte sig, inden bygningen af sig selv styrter sammen og bliver en stenhob, for så vil de genbrugelige materialer blive ødelagt og genopførelsen koste langt mere. Sådant var det altså også dengang! Selv om dette andragende blev sendt til Kongen med taktisk henvisning til “Sal. og Høyloflig Ihukommelse Dronning Dorothea”, var der åbenbart ikke positiv respons, for i 1728 besluttede man sig til at gå i gang med byggeriet alene “paa Credit og paa Guds Forsyn og Naade”.

DEN NYE SKOLEBYGNING

Den nye skolebygning var blevet opført samme sted som den gamle, men nu sat på et solidt kampestensfundament og med alentykke mure af røde “Flensborgsten”. Stueetagens langsider havde hver fire blyindfattede vinduer og gavlene ét. Indgangsdøren var midt på langsiden. Med indgang direkte fra kirkegården. Øverste etage var en dobbeltkvist med to vinduer til kirkegården og to mod skolens have bagved. På kvistetagen havde hver af skolens tre hørere et læseværelse med kakkellov og et lille sovekammer.

Undervisningslokalet i stueetagen var temmelig tarveligt: Bortset fra et lille indgangsrum med trappe op til første sal, var stueetagen ét stort rum. Et fag mod vest var dog adskilt som “mesterlektie”. Mesterlektionen var skolens øverste klasse. Her var det

1728-skolehuset med grundplan.

rektor selv, som underviste. Adskillelsen til resten af skolen bestod kun af en lav mur med et gitterværk på. På katederet, med lyset i ryggen fra gavlvinduet i vest, tronedes rektor med udsyn over hele skolen. Gennem døråbningen og gitterværket kunne han se og høre, hvad der foregik i det større fællesrum, hvor undervisningen af de tre nederste “lektier” (klassertrin) foregik under ledelse af hver sin hører. Borde og bænke var kun rækker af planker fastgjort på pæle. Sådant var indretningen af “En af de smukkeste og netteste Skoler i det danske Kongerige”.

Opførelsen af det nye skolehus havde i vid udstrækning involveret byens borgere, som

havde bidraget med kørsel af materialer, men næst Gud var det især borgmester Jens Riis fortjeneste. Trods nogle kontante gaver manglede man alligevel i 1728, da bygningen stod færdig, penge til at betale håndværkerne, så indvielsen måtte udskydes, indtil man havde skaffet den fornødne sum. Først efter 4 års forløb lykkedes det at skaffe et lån fra Ribe stifts enkekasse, og så var tiden endelig kommet for skolehusets indvielse.

Skoleinventariet – kateder, borde og bænke – som i forfaldsperioden havde været deponeret i kirken, blev genopstillet. Til lejligheden var også fremstillet to høje, rektangulære sortmalede tavler, hvorpå med guld var skrevet en fortegnelse over skolens hidtidige rektorer. De flankerede rektors sæde ved katederet.

INDVIELSESFESTEN DEN 26. MARTS 1732

Til indvielsesfesten i skolen den 26. marts 1732 var indbudt en "høyfornem og anseelig" forsamling, som først måtte høre på en latinsk tale af Ribe-biskoppen Mathias Anchersen (søn af skolens rektor 1668-1683, siden biskop i Ribe, Ancher Anchersen) og derefter en ligeledes latinsk tale af skolens rektor Jacob Ørsted. Til sidst trådte skolens forrige rektor Albert Thura (1723-1726), nu sognepræst i Lejrskov og Jordrup, frem med en versificeret tale på dansk, hvori han sammenlignede sit tidligere rektorat ved den sammenstyrtningsruede skole med et ægteskab med en kær, men mere og mere frysende og pjaltet hustru, men "Nu kand jeg see igjen med Lyst min første Bruud, At være nippert klæd, som før saa pjaltet ud". Thura havde også skrevet en "Lykønsknings-ARIA

til Kolding Skoles Indvielse", som priste den "nyeligen bygde og deylige Skole" og ønskede for den: "Gud give, Du maa staa, Til Colding med Verden selv skal forgaa!"

Skoleindvielsen har været en stor dag for Koldings bedre borgerskab og egnens honoratiores. En jubeldag, hvor byens årelange bestræbelser for at skaffe Koldings latinske skole et nyt hus endelig var blevet kronet med succes. Denne dag måtte markeres for eftertiden! Albert Thura udgav på tryk sine versificerede indlæg samt et rids af skolens historie i "Lyk-Ønskningstale til Colding Byes Kongelige Skoles Indvielses Høytiid..." (1732).

INDVIELSESTAVLEN

Samme Albert Thura er også til stadighed, først af rektor Tauber i "Breve fra Kolding" fra 1822, blevet tillagt forfatterskabet til den elegante latinske tekst, begyndende med ordene "Sta viator" (Stands vandringsmand), der var indhugget i den store kalkstenstavle, som blev indmuret over skolens indgangsdør. Teksten skildrer skolens oprindelse og den højtidelige stund i marts 1732, hvor man var samlet for endelig at kunne indvie den helt nye skolebygning. I "guld på sort" ses skolen desuden fremstillet allegorisk som en "laurbærkranset jomfru" med attributterne: Fakkelt og bog. Hun omgives af medaljoner med dronning Dorotheas kontrafej og valgsprog "ales van godt" (alt kommer fra Gud) efter aversens (forsiden) og reversens (bagsiden) af en guldmedalje fra 1560. Ovenover det hele pranger den nu regerende monark, Christian 6.s, kronede monogram omgivet af palmeblade.

Stands vandringsmand, og betragt den laurbærkransede unge pige, der her er afbildet, bærende i sin højre hånd en fakkelt, i venstre en bog.

Du spørger måske, vandringsmand, hvem hun vel kan være.

Svaret lyder: Det er Koldings kongelige skole, der foran sig holder evangeliets lys og kundskab om verden.

Født i året 1542 blev den lige fra vuggen opfostreret af hans majestæt kong Christian den tredjes allernådigste dronning DOROTHEA, som med priselig gavmildhed gav den dens første ydre skikkelse.

Den blev jævnligt støttet ved kongelige tilskud og i voksen alder opretholdt til denne dag som myndling af Kolding kirkekasse, under kærligt og utrætteligt tilsyn af sammes forstandere.

Omsider, da den var medtaget af ælde og overalt brøstfældig af alders svaghed, påtog byens vise øvrighed sig at give den en ny dragt, idet man overlod udgifterne til Guds forsyn i tillid til ordet: HERREN VIL DRAGE OMSORG DERFOR.

I fortrøstning hertil lagde man da hånd på værket og gav i året 1728 – rektor var dengang den ansete Jacob Ørsted –

Skolen en klædelig ny skikkelse, dels for kirkenes egne midler, dels takket være adskillige milde gaver, alt efter påbud af den ædle Christian Carl von Gabel, højtanset stiftamtmand over Ribe Stift, under ledelse af Hans Højærværdighed provst Laurids Leeh og sluttelig med samtykke af hans Højærværdighed biskop Mathias Anchersen, der ved skolens højtidelige indvielse den 26. marts 1732 i en tale symbolsk smykkede pigen med en blomstrende laurbærkrans og indviede hende til Apollo.

Foto af indvielsestavlen: Hans-Kurt Gade.

Oversættelsen af tavlens indskrift fra latin til dansk ved lektor Christian Liebing.

HVORDAN DET SIDEN ER GÅET

Indvielsestavlen eksisterer den dag i dag i bedste velgående. Nu ikke mere indmuret over indgangsdøren til 1728-skolen, der trods sine roste kvaliteter i indvielsesåret blev ombygget i 1816 og siden nedrevet, da den i 1845 blev erstattet af den nuværende bygning, der med amtmand Orla Lehmanns ord i sin indvielsestale var "Indrettet som et lille jysk universitet".

Den gamle indvielsestavle passede man godt på, og den fik forskellige placeringer i den nye bygning. I fire årtier var den dog indmuret i facaden ud mod Nicolai Plads indtil den i 1908 igen blev flyttet indenfor for at beskytte den mod vejrliget, og da Kolding Gymnasium – for det er denne skole, der er tale om – i 1975 flyttede ud til nye bygninger på Nørremarken, blev "Thuras indvielsestavle" flyttet med ud og opsat i et "historisk hjørne" ved administrationskontorerne, hvor den nu kan beses. Gymnasiets bygninger på den historiske skoleplacering på Nicolai Plads, blev efter en indre ombygning og skæmmende vinduesudskiftning, indtaget af Social- og Sundhedsforvaltningen.

THURA OG P. ST.

"Thuras indvielsestavle"! Det troede man, fordi det gav god mening i betragtning af Albert Thuras stadige interesse for skolen og hans evner og lyst til at udtrykke sig ækvilibristisk på dansk og latin. Som argumentation fremfører Georg Bruun (1927), at Albert Thura i sin indvielsestale havde brugt en nu smukt klædt kvinde som allegori for

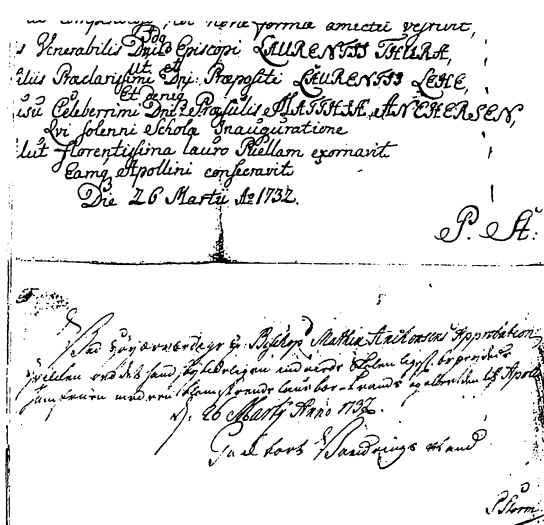
skolen, ligesom den på indvielsestavlen var afbildet som en laurbærkranset, kjoleklædt kvinde med bog (kundskab om verden) og fakkel (evangeliets lys) i hænderne.

Jo, det gav god mening, og rektor Tauber (1818-1822) lagde i sine "Breve fra Kolding" (1822) for med på tryk at tilskrive Thura æren af forfatterskabet, hvilket har været accepteret i efterfølgende lokal- og skolehistoriske skildringer. At teksten er signeret P.St. har åbenbart ikke givet anledning til korrigerende overvejelser. Rektor Georg Bruun formoder (1927 og 1928), at det er "Poul Staal, en i Viuf boende billedhugger", som i anden forbindelse er nævnt af lokalhistorikeren, kæmner I. O. Brandorff i Vejle Amts Aarbog 1908, initialerne hentyder til. – Og så har sjælen vel ro? Nej!

For 1) Har det virkelig været kutyme, at billedhuggere signerede deres håndværk så fremtrædende? Desuden: 2) Som ikke-latinkyndig kan man ikke bedømme og er derfor ikke så forblændet af tekstens elegance, at man ikke kan tænke sig andre forfattermuligheder end personligheden Albert Thura. Til spørgsmålet om billedhuggersignatur svarer Kunstakademiet på forespørgsel i september 1995 "at det ikke var skik at stenhuggere signerede indskrifttavler, epitafier o.l." og Redaktionen af Nationalmuseets værk "Danmarks Kirker" svarer: "at det forekommer mest sandsynligt, at der er tale om en forfattersignatur. Mindetavler og gravskrifter med forfattersignatur optræder med jævne mellemrum i 1700-tallet". Ikke sandt? Der er noget muggent ved den hidtidige opfattelse.

Henvendelsen til ovennævnte institutioner var forårsaget af et tilfældigt, men hel-

digt fund i arkivpakken “Kolding Rådstuearkiv 1725, 1783-1808, 1837-38” på Landsarkivet i Viborg. I pakken lå en tydeligvis, efter skriften at dømme, samtidig afskrift og oversættelse af teksten på indvielsestavlen. “P.St.” var her “oversat” til “P. Storm”.

Sammenstilling af dokument Slutninger: P.St. = P. Storm.

HVEM VAR SÅ “P. STORM”?

Opslag i Knud Moseholms og Aksel Nellemanns grundige personalhistoriske værk: “Kolding studenter indtil 1856” fra 1988, fortæller, at tre brødre: Hans, Søren og Jens Pedersen Storm var blevet studenter fra Kolding Skole i 1719. De var sønner af provst, sognepræst i Egtved, Peder Hansen Storm og hustru Margrethe Sørensdatter Munck. Aha! Her kom der en “P. Storm” ind i billedet! – Kunne “P. St.” være provsten fra Egtved?

I værket “Egtved sogn” (1978) nævner forfatteren John Kvist provsten Peder Hansen Storm, som var sognepræst i Egtved fra 1696 til sin død i 1742, fra 1733 med sin svigersøn i præstekaldet som successor dvs. efterfølger. Han var en præst, som ifølge sagnene kunne mere end sit fadervor. John Kvist nævner også, at der i Egtved Kirke hænger en mellemting mellem en præstetavle og et epitafium, hvor Peder Hansen Storm har ladet sætte en lang, latinsk indskrift, som henvender sig til den vejfarende.

Indledes teksten mon her, ligesom på indvielsestavlen, med ordene “Sta viator” – “Stands vandringsmand”? Et skyndsomt besøg i Egtved Kirke bekræfter formodningen/forhåbningen. Ganske vist oplyser de latinkyndige, at denne indledningsopfordring ikke var ualmindelig på de romerske gravsten som var opstillet langs byernes hovedindfaldsveje – Men alligevel!

Aha! Nu har vi: Passende initialer. Lang latinsk tekst på stentavle med identiske indledningsord. Endvidere kan man hos John Kvist læse, at Peder Hansen Storm i sin ungdom har været huslærer for biskop Ancher Anchersens søn (Mathias) i Ribe. Nu var Mathias selv biskop i Ribe og var vært og førstetaler ved skoleindvielsen i Kolding i 1732. Mon ikke biskoppens tidligere lærer, den lærde provst fra Egtved har været inviteret til at overvære højtideligheden? – Og følt sig inspireret?

Er indiciene stadig for svage til endegyldigt at tillægge provst Peder Hansen Storm forfatterskabet til teksten på “Thuras indvielsestavle”? De latinkyndige vil ikke lade Thuras forfatterskab fare, idet de finder Egtved-teksten fra 1720 “tung og krukke” i

modsætning til den 10 år senere Koldingteksts elegance. Vi må så vente og håbe på, at mere håndfaste beviser skal dukke op. Der går 12 år!

BRIKKERNE FALDER PÅ PLADS

Redaktionen af Nationalmuseets værk "Danmarks Kirker" er nået til Kolding og skal beskrive Sct. Nicolai Kirke og de gennem tiderne tilhørende institutioner. Herunder latinskolen, som indtil 1809 var en del af det geistlige hierarki. I den forbindelse spørges der: "Eksisterer skoleindvielsestavlen fra 1732 stadig"? – Ja da! Den er opstillet i et "historisk hjørne" uden for administrationskontorerne på Kolding Gymnasium.

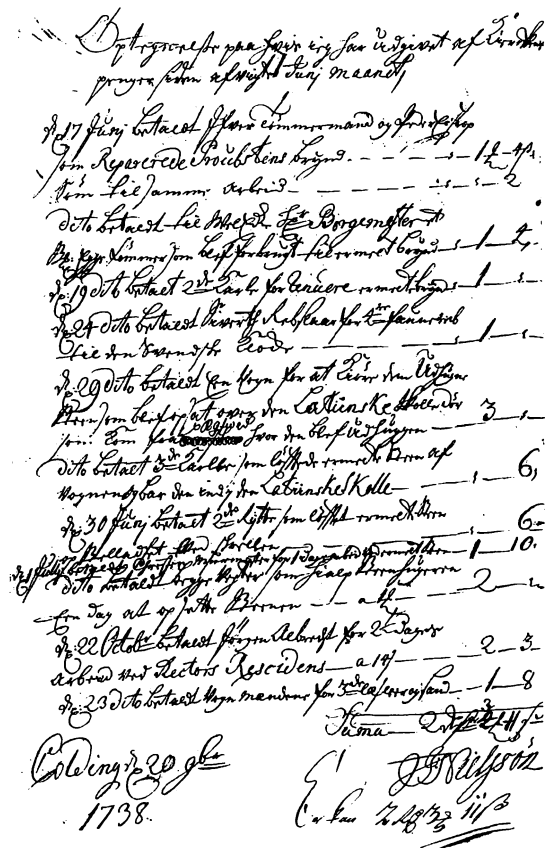
Redaktionen kunne i øvrigt fortælle, at der i "Kolding Kirkeinspektionsarkiv" på Landsarkivet i Viborg i pakken "Regnskaber 1738-1752 (med lakune 1739-1746)" ligger et regningsbilag fra 1738 fra en billedhugger i Horsens, som har udført arbejdet på den sten, som blev opsat over latinskolens dør. I redaktionen har man undret sig over, at et andet bilag oplyser, at stenen er fragtet fra Kolding til Egtved præstegård for at udhugges og derefter fragtet tilbage igen.

– Jamen, det har vi sandelig en god forklaring på! Ikke sandt?

HVAD KIRKEREGNSKABET FORTÆLLER

Hvis begrebet "regnskabsbilag" lyder ked-sommeligt, er det en vrangforestilling, for regnskaber kan være utrolig oplysende og spændende kilder, som bl.a. i dette tilfælde. Det viser sig, at det først var 6 år efter skoleindvielsen, i juni 1738, at indvielsestavlen

blev udfærdiget. Sammenstilles oplysninger fra to regnskabsbilag, nemlig: Billedhugger Jørgen Arentsen Slache's "Memorial. Hvad ieg Hafer Arbeidet for Edle og Velviise Borgemester og Raad paa dend steen til Latinske Skolle" [bilag nr.14] og kirkeværge Jacob Nielsen Farver's "Optegnelse paa hvad ieg har udgivet af Kierkens penge siden afvigte 1 Juni Maanet" [bilag nr.20], fås et godt billede af det meste af processen.

Kirkeinspektionens regningsbilag nr. 20. Optegnelse paa hvad...

MED SOM ØJENVIDNER

Den 6. april 1738 er billedhugger Jørgen Arentsen Slache rejst fra Horsens til Kolding for at aftale akkord på arbejdet med at udhugge stenen til opsætning over Latinskolenes dør og får af kirkeværgen refunderet udgiften til vognleje med 2 Mk. 12 Sk. Ved samme lejlighed har han vel beset den sten, som var fundet til formålet. Det er en grå-brun kalksten, som måler 150 cm i højden; 85 cm i bredden og er 11 cm tyk. Stenmaterialet er tidligere fejlagtigt af Sigurd Müller angivet som værende "lys Granit" og smukt sleben og af Georg Bruun som "Brun Sandsten". (Kirkeregnskabet nævner ikke nogen udgift til selve stenen, så kunne det tænkes at være en udtjent gravplade, som er fundet til formålet?). Efterfølgende får Niels Jensen 2 Mk. "for Steenen At Kiøre fra Colding til Ægtvad Præstegaard At huges".

Jørgen Arentsen Slache var en 50-årig snedker og billedskærer, men med borgerskab som billedhugger i Horsens. Han var udlært i Horsens på faderens billedskærerværksted, som han havde overtaget efter dennes død. Han kendes for en del arbejder i Horsens Klosterkirke samt nogle af Horsens-egnens kirker. Hans værksted, med adskillige lærlinge, synes i 1730erne at have manglet større opgaver, skriver Weilbachs kunstnerleksikon (1998). Nu var han så blevet engageret fra Kolding til en mindre, men betydningsfuld(!) opgave.

I Egtved præstegård, nok under sognepræst Peder Hansen Storms ivrige supervision, hugger Jørgen Arentsen Slache 1265 bogstaver, som han efter den indgåede akkord skal have 1 Sk. for pr. stk., ialt 19 Rd. 3

Mk., og "for Bildet Efter Accort" (dvs. kvinden med bog og fakkel) 4 Rd. 2 Mk., "for Kongens Krone og Nafn i trech, for Dronningens Potret og Myndt" 3 Rd. Regningsbeløbet 28 Rd. 3 Mk. "Som er baade for Mesteren og hans folch, deris Løn, Kost og befordring", udbetales ham af kirkeværgen i Kolding mod kvittering den 1. juli 1738.

Den 29. juni betaler kirkeværgen "Een Vogn for at Kiøre den Udhugne steen som blev opsat over den Latiinske skolledør som kom fra Ægtved hvor den blev Udhuggen" 3 Mk.

Stentavlen var temmelig tung (den vejer omk. 350 kg), så "3de Karle som løftede ermelte Steen af Vognen og bar den ind i den Latiinske Skolle" modtog samme dag i alt 6 Sk. for deres ulejlighed. Dagen efter fik man fat i "2de Rytte[re] som løftet ermelte Steen op [paa] Stelladset ved skollen" og måtte betale dem 6 Sk. 1. juli hjalp begge vægttere stenhuggeren én dag med at opsætte stenen og fik hver 1 Mk. Og "Christen Murmester for 1 dags arbeid ved ermelte steen" 1 Mk. 10 Sk.

Sådan blev vi næsten øjenvidner til indvielsestavlens tilblivelse og opsætning og kan bevidne, at den blev til i Egtved præstegård, som var sognepræst Peder Hansen Storms bopæl, og at den smukke håndværksmæssige udførelse skyldes, ikke Poul Staal fra Viuf, men billedhugger Jørgen Arentsen Slache fra Horsens.

LIDT AFSLUTTENDE TANKESPIND

Godt nok fik Kolding en ny latinskolebygning i 1728, men det var ikke den eneste nye skole, der i de år var blevet bygget på Kolding-egnen. I årene 1724 -1727 var der nem-

Kolding Gymnasium ca. 1900. Indvielsestavlen kan ses til højre for indgangen, der dengang var umiddelbart over for indgangen til Sct. Nicolai Kirke. Til højre tavlen på muren.

lig bygget ikke færre end 25 rytterskoler i Koldinghus Rytterdistrikt. Deraf én i Seest, Harte, Eltang, Bjært og Almind samt i Veerst, Vrå og Egtved. Som bekendt var det kongen, Frederik 4.s hensigt "at bygge skoler op, de fattige til gavn". Altså danske almueskoler.

Kunne det tænkes, at den fine tavle med kongemonogram over rytterskoledøren i Egtved har irriteret/inspireret provsten til at mene, at den flotte latinskole i Kolding, som jo også var en "kongelig" skole, ikke skulle stå tilbage, men have en mindst lige så smuk tavle over døren med kongemonogram og i denne forbindelse en lovprisning på latin? Det fik den!

LITTERATUR OG KILDER:

Tauber: Breve fra Kolding, 1822.

Sigurd Müller: "Indbydelsesskrift til Afgang- og Aarsprøven 1888 i Kolding Latin- og Realskole". (1888)

Parmo C. Tang Petersen: Kolding Lærde Skoles Historie, 1914.

Georg Bruun: Seks Rektorer, 1927.

Georg Bruun: Dronning Dorotheas Skolehus, 1928.

Karen Margrethe Carstens & Aksel Nellemann: "Kolding Studenter 1885-1934", 1957.

Karen Margrethe Carstens & Aksel Nellemann: "Kolding Studenter 1935-1959", 1974.

Christian Liebing: Thuras Indvielsestavle, Fra Skolehus til amts-gymnasium, 1992.

Aksel Nellemann & Knud Moseholm: "Kolding studenter indtil 1856", 1988.

Landsarkivet for Nørrejylland: Kolding Råd-stuearkiv 1725, 1783-1808, 1837-38. (D 14 – 669)

Landsarkivet for Nørrejylland. Kolding Kirkeinspektionsarkiv 1738-1752 (C 625 – 15).